

Mariola Smolińska  
Uniwersytet Pomorski w Słupsku  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2265-8260>  
e-mail: mariola.smolinska@upsl.edu.pl

## Gwara żołnierska w ludowym Wojsku Polskim w świetle „fali” i jej funkcjonalne ekwiwalenty w Narodowej Armii Ludowej Niemieckiej Republiki Demokratycznej

**Soldiers' slang in the Polish People's Army  
– the phenomenon of *fala* and its functional equivalents  
in the National People's Army of the German Democratic Republic**

### Abstrakt

Artykuł przedstawia analizę gwary żołnierskiej w ludowym Wojsku Polskim (LWP) ze szczególnym uwzględnieniem zjawiska „fali” – nieformalnego systemu obyczajów i hierarchii wśród rekrutów, uzależnionego od długości stażu służby. Celem badania jest ukazanie, w jaki sposób język potoczny żołnierzy odzwierciedlał ich doświadczenia związane z „falą” w wojsku. Materiał źródłowy obejmuje glosariusze, zbiory leksyki oraz relacje autobiograficzne byłych żołnierzy odbywających zasadniczą służbę wojskową w latach 1975–1989. Analizie poddano wybrane jednostki leksykalne, które zestawiono z ich funkcjonalnymi odpowiednikami w gwarze żołnierskiej w Narodowej Armii Ludowej (NVA) byłej Niemieckiej Republiki Demokratycznej (NRD). Leksykalno-pragmatyczna perspektywa porównawcza umożliwia uchwycenie zarówno wspólnych elementów wynikających z podobnych ram instytucjonalnych służby, jak i różnic zależnych od lokalnych uwarunkowań językowych i kulturowych. Przeprowadzona synteza potwierdza transnarodowy charakter zjawiska „fali”: analogiczne ramy służby w obu armiach sprzyjały powstawaniu porównywalnych praktyk komunikacyjnych i mechanizmów językowych.

**Słowa kluczowe:** polska gwara żołnierska, ludowe Wojsko Polskie, fala żołnierska, niemiecka gwara żołnierska, ekwiwalenty funkcjonalne, komunikacja wewnątrzgrupowa

### Abstract

The article presents an analysis of military slang in the Polish People's Army (*Ludowe Wojsko Polskie*, LWP), with particular emphasis on the phenomenon of *fala* [wave] (beasting practices in the army) – an informal system of customs and hierarchy among recruits, dependent on the length of service. The aim of the study is to show how soldiers' every-

day language reflected their experiences related to *fala* during their service. The source material includes glossaries, collections of lexical items, and autobiographical accounts of former conscripts who completed compulsory military service between 1975 and 1989. The analysis focused on selected lexical items, which were compared with their functional equivalents in the military slang of the National People's Army (*Nationale Volksarmee*, *NVA*) of the former German Democratic Republic (GDR). The adopted lexical-pragmatic comparative perspective made it possible to capture both similarities arising from similar institutional frameworks of service and differences conditioned by local linguistic and cultural contexts. The synthesis confirms the transnational character of the phenomenon of beasting in the military: analogous service frameworks in both armies fostered the emergence of comparable communicative practices and linguistic mechanisms.

**Keywords:** Polish military slang, Polish People's Army, military beasting (*fala*), German military slang, functional equivalents, intragroup communication

## 1. Wprowadzenie

W ludowym<sup>1</sup> Wojsku Polskim *fala* stanowiła jeden z istotnych czynników kształtujących życie codzienne w koszarach, bowiem funkcjonowała jako (nieformalny) mechanizm wprowadzający rekrutów w realia służby. Reguły ustanawiane przez żołnierzy starszego rocznika dopełniały normy oficjalne, tworząc paralelną hierarchię i wskazując, co uchodzi, a co podlega potępieniu. Ten porządek miał też swój wymiar językowy: wykrystalizował się specyficzny kod komunikacyjny, który dyscyplinował, utrwalał hierarchię, a jednocześnie integrował wspólnotę żołnierską i pozwalał wyrażać doświadczenia zbiorowe.

Dotychczasowe opracowania traktujące *falę* jako „formę ładu organizacyjno-kulturowego w wojsku” (Dębska 1997: 83) koncentrowały się głównie na ujęciach socjologicznych bądź na opisie pojedynczych jednostek leksykalnych. Niniejszy artykuł proponuje perspektywę językoznawczą, opartą na analizie materiału leksykalnego, ukierunkowaną na rozpoznanie mechanizmów nominacyjnych, semantycznych i pragmatycznych, za pomocą których język odzwierciedla i współtworzy porządek koszarowy.

Materiał badawczy stanowią opublikowane glosariusze i słowniki internetowe, relacje autobiograficzne (pamiętniki i wspomnienia byłych żołnierzy, którzy odbyli zasadniczą służbę wojskową w latach 1975–1989), opublikowane wiele lat po jej zakończeniu (Życzkowski 1990; Paślowski 1999; Ciesielski 2000; Pawlak 2009; Ruszar 2017; Piasecki 2007, 2014; Stocki 1989) oraz wykazy leksyki, tj. spisy haseł i zwrotów, zestawienia skrótów, akronimów itp.

---

<sup>1</sup> LWP – ludowe Wojsko Polskie; nieoficjalna nazwa Sił Zbrojnych PRL. W kwestii pisowni przymiotnika „ludowe” odwołuję się do artykułu H.Z. Figury (2015: 215–219).

z powyższego okresu, publikowane w prasie wojskowej i opracowaniach naukowych. Uzupełnienie stanowią publikacje Mariusza Jędrzejki (2002a, 2002b), ukazujące specyfikę tej subkultury wojskowej z perspektywy oficera zawodowego. Badanie ma charakter jakościowy (leksykalno-pragmatyczny) i stanowi wprowadzenie do dalszych analiz, w tym ilościowych oraz porównawczych, których celem będzie pogłębiona weryfikacja i interpretacja zidentyfikowanych aspektów językowych. W artykule zestawiono również wybrane terminy wojskowe obecne w polskiej gwarze żołnierskiej z ich funkcjonalnymi odpowiednikami w gwarze żołnierskiej Narodowej Armii Ludowej (NVA) w Niemieckiej Republice Demokratycznej, odnoszące się do porównywalnego okresu. Analiza porównawcza tych jednostek leksykalnych, reprezentujących te same pola semantyczne (m.in. instytucje, osoby, czynności, wyposażenie, realia życia codziennego) oraz ich funkcji pragmatycznych w komunikacji koszarowej ma na celu uchwycenie zbieżności zakorzenionych we wspólnym doświadczeniu koszarowym w systemie armii „ludowych”, a także rozbieżności wynikających z odmiennych uwarunkowań językowych i kulturowych. W niniejszej fazie badań ograniczono się jedynie do niemieckich źródeł leksykograficznych, natomiast na kolejnych etapach niezbędne będzie poszerzenie korpusu i włączenie także niemieckich relacji autobiograficznych.

## 2. Przegląd badań nad gwarą żołnierską z czasów ludowego Wojska Polskiego

Problematyka gwary żołnierskiej okresu PRL była przedmiotem kilku wstępnych opracowań. Do najważniejszych należą prace Wojtasika (1969), Skibińskiego (1970), Kani (1969, 1973, 1995), Kupiszewskiego (1987) oraz Głowackiego (1990). Szczególne znaczenie mają tu monografie Marciniaka (1987) oraz Kani (1978). Pierwsza z nich stanowi cenne źródło o charakterze deskryptywnym, pozbawione jednak egzemplifikacji z praktyki komunikacyjnej. Druga natomiast, choć obejmuje wcześniejszy okres (1914–1939), uzupełnia opis o analizę autentycznego użycia gwary żołnierskiej. W późniejszej pracy Kania (1986) koncentruje się na analizie gwary konspiracyjno-partyzanckiej z lat 1939–1945.

Najobszerniejszym źródłem leksykograficznym dotyczącym gwary żołnierskiej z okresu funkcjonowania LWP jest publikacja Wasilewskiego (2008), obejmująca ponad 1050 haseł. Istotnym dopełnieniem pozostaje *Słownik argotyzmów* Kani (1995), z którego wyodrębniono leksemy klasyfikowane jako „gwara żołnierska”, potwierdzone również w innych glosariuszach z tamtego

czasu. Cennych świadectw użycia dostarczają glosariusze dołączone do me-muarów byłych żołnierzy odbywających służbę w latach 1975–1989 oraz hasła notowane w internetowych słownikach poświęconych temu okresowi. Fragmentaryczne zestawienia leksykalne autorstwa Kupiszewskiego (1987) i Obary (2002, 2008) wprowadzają ponadto jednostki o charakterze specjali-stycznym bądź regionalnym. Łącznie, publikacje te wskazują najważniejsze konteksty użycia i częstotliwość występowania leksyki żołnierskiej, doku-mentując zarówno formy utrwalone, jak i warianty środowiskowe.

W nowszych badaniach gwara żołnierska jest określana także mianem socjolektu lub profesjolektu (Wilkoń 2000; Grabias 2001; Kołodziejek 2006; Piekot 2008; Jankowska 2014; Klapper 2014; Pacuła 2019; Smolińska 2021). W niniejszym opracowaniu przyjęto jednak tradycyjny termin „gwara żoł-nierska” – zgodny ze źródłami epoki i pozwalający uniknąć niejednoznaczności terminologicznych obecnych w nowszych dyskursach (por. Piekot 2008; Jarosz 2016, 2018; Kurdyła 2023).

W ostatnich latach badacze coraz częściej podejmują temat żołnierskiego socjolektu oraz profesjolektu wojskowego, dostrzegając dynamiczną ewolucję tej odmiany języka. Prace takich autorów jak: Baranowska (2009), Klapper (2014), Faliszewska (2018), Mikołajczyk (2021) czy Kułacz (2025) wskazują na potrzebę pogłębionych badań zarówno jakościowych, jak i ilościowych, a także ujęć diachronicznych czy kontrastywnych. Niniejsze opracowanie wpisuje się w ten nurt, podejmując próbę wstępnego opisu gwary żołnier-skiej w kontekście zjawiska *fali*. Analiza ta ukazuje gwarę żołnierską jako zjawisko historyczne, nierozzerwalnie związane z obowiązkową zasadniczą służbą wojskową oraz ówczesnym kontekstem społeczno-kulturowym. Warto zaznaczyć, że leksyka żołnierska z czasów LWP czerpała również z wcze-sniejszych tradycji (por. Kania 1995; Wasilewski 2008; Kułacz 2023). Prze-kazywana z rocznika na rocznik, utrzymywała ciągłość, mimo zmieniających się uwarunkowań politycznych i sojuszy wojskowych, często używana bez refleksji nad własnym rodowodem (por. Klapper 2014: 131). Dla przykładu – wiele określeń stopni wojskowych, funkcji czy relacji społecznych miało swoje korzenie w armii II RP lub w polszczyźnie ogólnej (np. *plutonowy, szturm*). Jednocześnie w okresie PRL-u zasób leksykalny wzbogacał się o nowe jednostki nacechowane emocjonalnie i/lub ironicznie, będące języ-kowym odzwierciedleniem specyfiki służby oraz praktyk związanych z *falą*.

### 3. Kontekst społeczno-kulturowy gwary żołnierskiej w czasach ludowego Wojska Polskiego – zjawisko „fali”

W Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej zasadnicza służba wojskowa miała charakter powszechny i była obowiązkowa dla wszystkich mężczyzn, z wyjątkiem osób trwale niezdolnych do służby<sup>2</sup>. Do jednostek trafiali rekruci z bardzo zróżnicowanych środowisk społecznych, nierzadko powoływani już po ukończeniu szkoły podstawowej. Połączenie takiej społeczności z silnie zhierarchizowaną organizacją wojska, funkcjonującą jako instytucja totalna, która „całościowo wnika we wszystkie sfery życia jej członków” (Goffman 2006: 316), sprzyjało kształtowaniu się specyficznej kultury koszar oraz potęgowało napięcia. W takich warunkach wykształcały się specyficzne mechanizmy regulacyjne, a w wielu przypadkach ujawniały się także zjawiska o znamionach patologii. Ich językowym i społecznym wyrazem był swoisty „kod przetrwania”: nieformalna hierarchia grupowa oraz subkod językowy porządkujące relacje, integrujące grupę, maskujące znaczenia wypowiedzi i dystansujące żołnierzy wobec języka oficjalnego i instytucjonalnego porządku armii.

Jednym z kluczowych elementów subkultury koszarowej w ludowym Wojsku Polskim była tzw. *fala*. Zjawisko to nasiliło się szczególnie w drugiej połowie XX w., o czym świadczą źródła autobiograficzne wykorzystane w badaniu. *Fala* występowała pod wieloma określeniami: „drugie życie armii”, „ukryta struktura życia koszarowego”, „nieformalna obrzędowość żołnierska”, „folklor żołnierski” (por. Wollny 2021: 21). Termin nawiązuje do cyklicznego napływu kolejnych roczników – „fal” poborowych, czyli „przyplwy ludzi na kompanię” (Dębska 1997: 84). Zjawisko to doczekało się licznych opracowań, w których podejmowano próby jego definicji, analizy i interpretacji socjologicznej (m.in. Kanarski 1994; Pasek 1994; Dębska 1997; Kołodziejek 1997, 2006; Jędrzejko 2002a, 2002b; Wollny 2021). Jędrzejko interpretuje *falę* – na podstawie badań ankietowych żołnierzy – jako „skuteczny sposób utrzymania ‘karności młodego wojska’, przygotowania go do działania w sytuacjach trudnych oraz kształtowania odporności psychofizycznej niezbędnej w warunkach służby wojskowej” (Jędrzejko 2002a: 39). Ponadto autor rekonstruuje genezę *fali*, wskazując na jej najstarsze ślady w opisach subkultury wojskowej obecne w źródłach historycznych i pamiętnikarskich XVIII–XIX w. (Jędrzejko 2002b: 25). Na tym tle *fala* w LWP

<sup>2</sup> <https://dziennikustaw.gov.pl/du/1950/s/6/46> oraz Ustawa z 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony PRL, dostęp 11.03.2024.

jawi się jako kontynuacja dawnych obyczajów wojskowych, a zarazem efekt dyfuzji wzorców – zarówno z armii sojusznicznych, zwłaszcza radzieckiej *diedowszczyzny* (Zychowicz 2018: 3), jak i z rodzimych praktyk inicjacyjnych związanych z „chrzczeniem” nowicjuszy. Należy podkreślić, że *fala* w ludowym Wojsku Polskim przyjęła w praktyce wyraźnie negatywne cechy: stanowiła formę przemocy fizycznej i psychicznej, opartą na nierównej pozycji żołnierzy wynikającej z długości odbywanej służby (por. m.in. Kanarski 1994; Dębska 1997; Jędrzejko 2002; Bartnicki 2018; Włoczyk 2018; Wollny 2021). Mechanizm ten utrzymywał hierarchię „starego” i „młodego” wojska oraz wymuszał podporządkowanie, nierzadko poprzez upokarzające rytuały i nadużycia. Po odejściu od poboru powszechnego zjawisko to wyraźnie osłabło i ostatecznie zanikło.

#### 4. Aspekt językowy gwary żołnierskiej w czasach ludowego Wojska Polskiego

Gwara żołnierska w ludowym Wojsku Polskim stanowiła integralny element codziennej komunikacji koszarowej, funkcjonujący równolegle z oficjalnym językiem wojskowym. Obie odmiany językowe były komplementarne w użyciu, lecz przeciwstawne pod względem norm i wartościowania. Język wojskowy miał charakter sformalizowany i normatywny: obejmował terminologię fachową, komendy regulaminowe oraz porządkował procedury i hierarchię. Gwara żołnierska natomiast pełniła funkcję nieformalnego wariantu komunikacji – rozładowywała napięcie, budowała wspólnotę i służyła komentarzowi (często ironicznemu); była „spontaniczną reakcją na doświadczenie służby wojskowej i realia życia koszarowego, nacechowaną humorem, ironią, rubaszością, a często także wulgarnością” (Slater 2015: 227).

Badacze definiują gwara żołnierską na różne sposoby, podkreślając jej funkcje społeczne i integracyjne. Według Marciniaka (1987: 54) „gwara żołnierska to pod pewnym względem integrujący żargon żołnierzy służby zasadniczej o licznych cechach kpiących i humorystycznych”. Kania (1978: 17) traktuje ją jako „odmianę środowiskową języka polskiego, ściśle sprzężoną z sytuacją koszarową, która pełniła funkcje integracyjne, ekspresywne i kompensacyjne”. Wilkoń (2000: 99) umieszcza gwara żołnierską wśród socjolektów grup zinstytucjonalizowanych, co dodatkowo podkreśla jej formalno-społeczne zakorzenienie. Kułacz (2025: 166–167) rozwija tę perspektywę, określając gwara żołnierską jako „subkod używany w komunikacji wewnątrzgrupowej przez żołnierzy, z leksyką ekspresywną, żartobliwą,

ironiczną, czasami wulgarną, podlegającą wpływom i zmienną w czasie, do pewnego stopnia zróżnicowaną geograficznie [...]”.

W analizowanej odmianie języka widoczne są elementy profesjolektu – zwłaszcza w zakresie nazewnictwa stopni, jednostek czy sprzętu – które w praktyce łączyły się z potocznym, nieformalnym kodem komunikacyjnym żołnierzy. Charakterystyczną cechą gwary żołnierskiej było świadome tworzenie i używanie neologizmów, metafor oraz neosemantyzmów, co sprzyjało budowaniu tożsamości grupowej i pozwalało na symboliczne dystansowanie się wobec narzuconej hierarchii wojskowej. W warunkach izolacji i ścisłej kontroli instytucjonalnej gwara pełniła zatem funkcję wentyla emocjonalnego: stanowiła formę językowego buntu, a nasilona wulgaryzacja wzmacniała ekspresję sprzeciwu. Ze względu na ustny, zmienny charakter komunikacji koszarowej gwara żołnierska była nietrwała i rzadko trafiała do oficjalnych dokumentów – zarówno z powodu swej efemeryczności (w większości okresu PRL zasadnicza służba w wojskach lądowych trwała około dwóch lat), jak i z powodu ograniczeń cenzuralnych w PRL, które utrudniały publikowanie krytycznych lub nieformalnych relacji. Jej rekonstrukcja możliwa jest głównie dzięki pamiętnikom i wspomnieniom byłych żołnierzy, publikowanym po latach, które – mimo subiektywnego charakteru – stanowią dziś podstawowe świadectwo „językowego życia” w koszarach w czasie ludowego Wojska Polskiego. Warto podkreślić, że *fala* wytworzyła również bogaty repertuar przyspiewek, wierszy i powiedzeń odnoszących się do sytuacji typowych dla służby wojskowej z tego okresu; korpus ten stanowi materiał na odrębne studium.

## **5. Analiza cech funkcjonalnych polskiej gwary żołnierskiej w ludowym Wojsku Polskim w zestawieniu z ich odpowiednikami w niemieckiej gwarze żołnierskiej z czasów Narodowej Armii Ludowej NRD (NVA)**

Zjawisko tzw. *fali* nie było ograniczone wyłącznie do polskiego kontekstu. Podobne mechanizmy nieformalnej hierarchizacji rekrutów, wraz z towarzyszącymi im praktykami inicjacyjnymi, odnotowano również w innych armiach państw zachodnich oraz bloku socjalistycznego, m.in. w Narodowej Armii Ludowej (NVA) byłej Niemieckiej Republiki Demokratycznej. W tym kontekście zestawiono wybrane jednostki leksykalne gwary żołnierskiej LWP z ich odpowiednikami funkcjonującymi w gwarze żołnierzy NVA. Obie formacje działały w zbliżonych realiach instytucjonalnych i doktrynalnych,

co umożliwia uchwycenie elementów wspólnych dla żołnierskiej subkultury oraz wyodrębnienie tych, które mają podłoże specyficznie kulturowe i językowe. Analiza koncentruje się na ekwiwalencji funkcjonalnej: istotne jest, czy dane wyrażenie pełniło podobną rolę w praktykach komunikacyjnych, np. w etykietowaniu statusu w nieformalnej hierarchii *fali*, maskowaniu znaczeń, wyrażaniu buntu, budowaniu humoru czy ironii. Takie podejście umożliwia stworzenie mapy odpowiedników funkcjonalnych (np. pol. *kot*, *dziadek*, *falomierz* ↔ niem. *Löffel*, *EK*, *Bändi*) i jednocześnie pozwala zbadać, jakie mechanizmy językowe były preferowane w obu językach – metafory, metonimie, skrótowce, eponimy, złożenia itp.

Porównanie ma charakter eksploracyjny i ogranicza się do wskazania zbieżności praktyk komunikacyjnych wykształconych w podobnych warunkach organizacyjnych. Jest punktem wyjścia do dalszych badań o charakterze synchronicznym i kontrastywnym. Trzon opracowania stanowi analiza polskiej gwary żołnierskiej z okresu LWP, z uwzględnieniem zjawiska *fali*, natomiast materiał niemiecki pełni funkcję tła porównawczego. Podstawą zestawienia niemieckiego były reprezentatywne jednostki leksykalne zaczerpnięte ze słowników K.P. Möllera (2000) i W. Neumanna (2010) oraz z wybranych źródeł internetowych. Ze względu na ograniczenia objętościowe w każdej z grup wybrano maksymalnie pięć jednostek leksykalnych, głównie rzeczowników. Kryterium doboru stanowiła ich reprezentatywność dla zjawiska *fali*; możliwe powiązania z wcześniejszymi warstwami gwary żołnierskiej i polszczyzny czy niemieczyny ogólnej nie są w niniejszym opracowaniu przedmiotem analizy. Hasła pogrupowano według pól semantycznych: instytucje i obiekty; kategorie osób (funkcje, stopnie); czynności służbowe; sprzęt i uzbrojenie; przedmioty codziennego użytku; żywność; odzież. Na potrzeby analizy porównawczej dokonano przekładu niemieckich jednostek na język polski. Priorytetem było oddanie ich funkcji pragmatycznej oraz zachowanie sensu metaforycznego.

Analiza materiału ujawnia zbliżone mechanizmy leksykalne, stylistyczne i pragmatyczne, które służą opisywaniu, wartościowaniu i oswojaniu rzeczywistości koszarowej w obu armiach. W warstwie nominacyjnej obserwujemy zbliżone strategie: metaforyzację (pol. *rykowisko* vs niem. *twierdza szczurów* na 'koszary') oraz metonimizację (pol.: *palantówka* vs niem. *czołgówka* na 'kiełbasę'). W obu gwarach nazewnictwo oficerów i dowództwa ma charakter deprecjonujący (pol. *zupaki*, *trepki*), natomiast ich ekwiwalenty w gwarze niemieckiej to *pasożyty* i *brojlery*. Również w zakresie leksyki materialnej dotyczącej np. wyżywienia dominują ironiczne peryfrazy, tj. polskie *kulki mocy* kontrastują z niemieckim *Elefantenpopel* (*gluty słonina*) i pełnią podobną funkcję wartościującą oraz ekspresywną.

**Tabela 1.** Porównanie wybranych jednostek leksykalnych z polskiej gwary żołnierskiej w ludowym Wojsku Polskim (LWP) z ich ekwiwalentami w niemieckiej gwarze żołnierskiej w NVA

	1	2	3	4	5
Polska gwara żołnierska <sup>a</sup>	Termin wojskowy w użyciu oficjalnym lub jednostka leksykalna języka ogólnego	Ekwiwalent w niemieckiej gwarze żołnierskiej (zestawienie wg: „Der wahre E“ K.P. Möller 2000) <sup>b</sup>	Tłumaczenie ekwiwalentu <sup>c</sup>	Termin wojskowy w użyciu oficjalnym lub jednostka leksykalna języka ogólnego <sup>d</sup>	
	1	2	3	4	5
<b>Nazwy instytucji, obiektów</b>					
syf (PW 89), cyrk (SK 64)	wojsko (ludowe Wojsko Polskie)	Affenanstalt, Männerkloster Knochenmühle (237), Barras (52)	malpi gaj, meški zakon, rzeźnia/mordownia (237), syf (52)	Armee, Militär, Streitkräfte	
koszmary, koszmarnia, rykowisko (JO 27), planeta malp (KŻ 135)	koszary	Männerkloster (233), Rattenburg (164)	meški zakon (233), twierdza szczurów (164)	Kaserne, Militärobjekt	
ancel (RS 4), sanatorium (RS 6)	areszt	Café „Prora“ (233), Hotel „Am Bahndamm“ (233), Kahn (119)	kawiarnia „Prora“, hotel „Przy Rogatkach“ (233), łajba/barka (119)	Arrestanstalt	
piekło (PW 141) chlewik, (PW 87), zakłete rewiry (MJb 73)	kantyna wojskowa	Fressbaracke <sup>e</sup> , Alfred-Brehm-Haus (40)	żarłodajnia/żerowisko, dom Alfreda Brehma <sup>f</sup>	Kantine, Speiseraum	
jama, jaskinia, koniobijnia, komnata bazyliuszka (JO 28)	izba żołnierska (wraz z miejscem do spania)	Schnarchlabor/ Schnarchcontainer (180)	chrapalnia/ „laboratorium badań snu”	Schlafräum	
<b>Osoby (funkcje, stanowiska)</b>					
kot, cycek <sup>g</sup> , sierściuch <sup>h</sup> , fragles (KŻ 86), syjam (MJb 63)	rekrut	Spritzer, Löffel (192), Frischling, Sprotte, Strippenjunge (243), Knollennase (127)	kot/kociak (192), świeżak, szprot, ciagol (243), bulwonos (127)	Soldat des 1. Diensthalbjahres	

cd. tabeli 1

1	2	3	4	5
file (KŻ 172), wicus (PW 171)	żołnierz o stażu od 6–9 miesięcy zasadniczej służby (MJB 64)	Zwischenpisser, Zwischenkeim (11)	szczył, półświeżak	Soldat des 2. Diensthalbjahres
dziadek (PW 97), pan, wódz (MJa 161)	żołnierz najstarszego rocznika ze stażem powyżej 9 miesięcy (MJa, 54)	Entlassungskandidat (11), E-Glocke, Endkämpfer, Altbemooster (WN 16)	dziadek/dziad, kandydat do 'wolności' (11) ostatni bojownik, staruch (16)	Soldat des 3. Diensthalbjahres
trep (MJa 90), gwiazdozbiór, zupaki (PP 284)	oficerowie/ dowództwo	Bonzen (20), Buffis', Broiler (60), Barrasiten (52) <sup>k</sup>	bonzowie (20), trepy, brojlery (60), paszożyty (52)	Offiziere/ Vorgesetzte
nietykalny, szeryf (JO 22, 24)	general	Armeeheinz (237), Goldfasan (104), Gennie', Rotkäppchen (168), Papagei (154)	pan/władca Henio (237) <sup>l</sup> , obwieszona papuga (104), genius, czerwonny kapturek/ czerwonny trepol (168), papuga (154)	Armeegeneral
bazant <sup>m</sup> , piórnko (KŻ 170), łabędź (RS 34), ptak (MC 173)	słuchacz Szkoły Podchorążych Rezerwy (SPR); wcześniej Szkoły Oficerów Rezerwy (SOR), (PW 81)	Fraggel, Futzi (93), Buckelvieh (61), Flugschwein (93)	fragles, nieogar (93), konior, wół (61), latający trep (93)	angehender Offizier
terminator (JO 21), longplay (PP 12)	żołnierz nadterminowy o przedłużonej służbie	Tagemolch, Tagemuli (201)	pelzacz, długodystansowiec	länger dienender Zeitsoldat
arbus (PW 79, KŻ 170, MJ 2002a), politruk (KŻ 76)	oficer ds. politycznych	Rotkehichen (168), Politnik <sup>u</sup>	rudzik/czerwonnik (168), politruk	Politoffizier
pigularz (MJa 141), łapiduch (MJa 87)	sanitariusz	Sanitöter (173), Hilfsmetzger (111)	rzeźnik sanitarny (173), asystent rzeźnika (111)	Sanitäter

radzik (PW 149), drutociąg <sup>c</sup> ; lapidrut (MJa 88)	żołnierz z pododdziału łączności, obsługujący radiostację	Tastofant (203), Tastenficker <sup>p</sup>	drutociąg (203), stukacz/ łupacz klawiatury	Signalgast, Funker
apologeta (PP 268), pisiura (PW 142), kleks (KŻ 170), atramentowy (SK 42)	pisarz sztabowy/ kompanijny	Schreibberling, Schriebs (182)	pisarzyna, pismak, pisiura, notatnikarz	Schreiber
<b>Nazwy czynności i stanów</b>				
komarzyć, ówiczyc pluton w niewoli (JO 41), uderzać w komara (RS 34)	głośno chrapać	kleine Nachtmusik (WN 36)	krótka serenada nocna	nächtliches Schnarchen
dzień szczoty (PW 98), kłopotowanie (JO 39), służba WSW (wiadro- szmata-woda) (JO 40)	dźwór sprzątanina	Schrubberparade (WN 42)	defilada szczonek	Stuben- und Revierreinigen
upolować gwiazdę <sup>r</sup> , dostać belę (JO 39)	awansować na wyższy stopień	Spiegelei (bekommen) <sup>s</sup>	otrzymać wojskową odznakę, awansować na wyższy stopień	Beförderung, Erhöhung des Dienstgrades innerhalb einer Dienstgradgruppe
filologia <sup>t</sup>	nauka regulaminów wojskowych	Bibel, Buchlesung, Genosse (247)	biblia, czytanie, towarzysz(ka)	Dienstvorschriften
<b>Nazwy potraw i produktów spożywczych</b>				
kulki mocy (PW 121), granat (SK 91), pięciochlebek mięsa (SK 168)	pulpety, kotlet mielony	Elefantenpopel	głutek słonia kulki mocy	Fleischklöße
pasza (PW 139), żużel (MJB 73), palantówka (MJa 89)	kielbasa słabej jakości (metka/piwna lub kaszanaka)	Panzerabwehrwurst Panzerfett (154), BMW <sup>tu</sup>	czółgówka, smarówka (154), pancerne BMW	harte Wurst, Teewurst, Brot mit Wurst

cd. tabeli 1

1	2	3	4	5
pancerwafle (PW 138), markizy (MJb 70)	suchary wojskowe	Friesbee-Scheibe (95)	suchary/krażki friesbee	Brotscheibe, insb. von konserviertem Dauerbrot
goryl, nerwosol, żyto w płynie (JO 37), sznapa (SK 216)	alkohol, wódka	Flüssigbrot (93), Akku (39), Teddy (203), Bärenlöter (52)	chleb w płynie, akumulator, misiaczek (203), pogromca niedźwiedzi (52)	Alkohol, Schnaps
lura (MJb 70), jodyna (SK 100)	slaba, wodnista kawa	Plempe (158), Perlonkaffee (154) <sup>v</sup>	lura (158), perlónówka (154)	dünner Kaffee, Blümchenkaffee
<b>Nazwy przedmiotów</b>				
falówka, falomierz, linijka, metr (PP 276)	centymetr krawiecki do odliczania dni pozostałych do zakończenia służby	Bändi (50), Rolle (168), Rädcl (163)	miarka (50), rolka (168), kóleczo (163)	Bandmaß
wóz (PW 175), sarkofag (PW 71)	łóżko żołnierskie	Furzmulde (97), Flohkiste (92)	pierzniawka (97), pchlarnia (92)	Bett
referentka (PW 150) <sup>u</sup> , teczówka (PW 165)	pieczęć lub stempel do plombowania akt, pomieszczeń, sejfów	Petschaft (155)	pieczęć lub stempel do odciskania w laku dokumentów, pomieszczeń, sejfów	Siegel
<b>Nazwy uzbrojenia i sprzętu</b>				
giwera (PP 271), flinta (PW 102), wędka <sup>x</sup>	karabin, broń palna (MC 176)	Soldatenbraut (188), Bumsknochen <sup>y</sup>	narzeczona żołnierza (188), hukognat, grzmot-rura	Waffe, Gewehr
pestki (PW 140), fasola (SK 79), sliwki (SK 554)	naboje, amunicja	Knallbonbons (126), Mumpeln/Munkeln <sup>z</sup>	ślepaki (126), pestki/sliwki	Patronen, Munition

hipopotam (PW 108); goryłka, dzika twarz (JO 33)	maska pgaz. typu MP3	Schnuppertüte, Schnuppi (181), Gesichtspariser (102)	niuhoworek, niuchacz (181), twarzowy kondomik (102)	Schutzmaske, Gasmasko
haler (PW 108), skupiacz myśli (PW 155), nocnik (SK 148)	helm	Schweißlocke (185), Rostschüssel (168), Dunstkiepe <sup>2</sup>	potowar (185), rdzewiak (168), zaduchownik	Stahlhelm, Gefechtshelm
<b>Nazwy odzieży i obuwia</b>				
bukaty (PW 85)	wysokie buty żołnierskie ze skóry	Knobelbecher (127)	kopyta	Soldatenstiefel
moracz (PW 128), panterka (SK 160)	mundur maskujący, kurtka o wzorze maskującym	Buntkutte, Ein-Blatt-kein-Blatt, Ein-Strich-kein-Strich (250)	panterka, pstrokatka, moracz, kamuflarka/pasiak/kreskacz	Felddienstuniform
begeesy (bojowe gacie szeregowca), dziwkostrachy (PW 81), dynamówki (PP 2007, 8), sindbadki (SK 199)	slipy żołnierskie lub spodenki gimnastyczne	Balletthosē <sup>2</sup>	baletogalotki	Unterhose
bechatka (SK 47)	polowa kurtka zimowa	Persianer (155)	Persjanin/karakulowiec	Wintermantel

<sup>a</sup> W nawiasie podano inicjały autora słownika/głosariusza i odpowiednią stronę, tj. Wasilewski (PW), Jędrzejko (MJa i MjB), Obara (JO), Życzkowski (KŻ), Kania (SK), Stocki (RS), Ciesielski (MC), Piasecki (PP). Przy ostatnim, ze względu na powoływanie się na dwa źródła tego autora, wydane w różnych latach, zaznaczono dodatkowo w nawiasie wcześniejszy rok wydania (2007). Pozostałe źródło tego autora, bez anotacji, dotyczy roku 2014.

<sup>b</sup> W nawiasie podano stronę danego ekwiwalentu w słowniku K.P. Möllera oraz W. Neumanna z oznaczeniem (WN).

<sup>c</sup> Tłumaczenie własne – propozycja. Tłumaczenie stanowi próbę uchwycenia sensu i znaczenia wyrażen w gwarze żołnierskiej, w zbliżonej strukturze wojskowej obu armii. Zastosowane polskie odpowiedniki nie zawsze mają dosłowne odpowiedniki, ale oddają kontekst i intencję wypowiedzi w realiach życia koszarowego.

<sup>d</sup> Też kolumny nie tłumaczono – niemiecki termin wojskowy pokrywa się terminologicznie z j. polskim (kolumna 2).

<sup>e</sup> <<https://www.mdr.de/geschichte/ddr/politik-gesellschaft/nva/soldaten-sprache-jargon-100.htm>>, dostęp: 12.08.2023.

## cd. tabeli 1

- f Pawilon im. Alfreda Brehma to obiekt zoologiczny dla drapieżników, wyposażony w dużą halę tropikalną; znajduje się w ogrodzie zoologicznym w Berlinie-Friedrichsfelde (uwaga autorki)
- g <[https://pl.wiktionary.org/wiki/Indeks:Polski\\_-\\_%C5%BBargon\\_wojskowy](https://pl.wiktionary.org/wiki/Indeks:Polski_-_%C5%BBargon_wojskowy)>, dostęp: 08.07.2023.
- h Por. słownik online: <<https://web.archive.org/web/20121014022743/http://wojsko.to2.pl/?c=slovnicek>>, dostęp: 08.07.2023.
- i <[https://pl.wiktionary.org/wiki/Indeks:Polski\\_-\\_%C5%BBargon\\_wojskowy](https://pl.wiktionary.org/wiki/Indeks:Polski_-_%C5%BBargon_wojskowy)>, dostęp: 08.07.2023.
- j <<https://de.wikipedia.org/wiki/Soldatensprache>>, dostęp: 16.07.2023.
- k Podobieństwo fonetyczne do leksemu „Parasiten” (pasożyty).
- l <<https://www.d-moegelin.de/nva/nva.html#letterU>>, dostęp: 08.07.2023.
- l <<https://www.namenforschung.net>>, dostęp: 24.07.2025.
- m <<https://forum.historia.org.pl/topic/5895-fala-w-si%C5%82ach-zbrojnych-prl/>>, dostęp: 19.10.2023.
- n <<https://www.d-moegelin.de/nva/nva.html#letterP>>, dostęp: 16.07.2023.
- o <[https://pl.wiktionary.org/wiki/Indeks:Polski\\_-\\_%C5%BBargon\\_wojskowy](https://pl.wiktionary.org/wiki/Indeks:Polski_-_%C5%BBargon_wojskowy)>, dostęp: 08.07.2023.
- p <<https://www.d-moegelin.de/nva/nva.html#letterU>>, dostęp: 16.07.2023.
- r <[https://pl.wiktionary.org/wiki/Indeks:Polski\\_-\\_%C5%BBargon\\_wojskowy](https://pl.wiktionary.org/wiki/Indeks:Polski_-_%C5%BBargon_wojskowy)>, dostęp: 08.09.2023.
- s <<https://www.d-moegelin.de/nva/nva.html#letterU>>, dostęp: 08.09.2023.
- t <[https://pl.wiktionary.org/wiki/Indeks:Polski\\_-\\_%C5%BBargon\\_wojskowy](https://pl.wiktionary.org/wiki/Indeks:Polski_-_%C5%BBargon_wojskowy)>, dostęp: 08.09.2023.
- u <<https://de.wiktionary.org/wiki/Verzeichnis:Deutsch/Soldatensprache>>, dostęp: 16.10.2023.
- v Porównanie do perlonu, czyli włókna syntetycznego. *Perlony* pot. „cienkie pończochy damskie zrobione z perlonu”, por. <<https://sjp.pwn.pl/slowniki/perlon.html>>, dostęp: 06.11.2023.
- w W *Słowniku argotyzmów* S. Kani leksem *referentka*, oznaczony kwalifikatorem gw. żół. oznacza „ciężarek o masie 17,5 kg” (Kania 1995: 188).
- x Por. słownik online: <[https://pl.wiktionary.org/wiki/Indeks:Polski\\_-\\_%C5%BBargon\\_wojskowy](https://pl.wiktionary.org/wiki/Indeks:Polski_-_%C5%BBargon_wojskowy)>, dostęp: 11.12.2023.
- y Por. <<https://de.wiktionary.org/wiki/Verzeichnis:Deutsch/Soldatensprache>>, dostęp: 11.12.2023.
- z Por. <[https://www.d-moegelin.de/nva/nva.html#letterU\\_911](https://www.d-moegelin.de/nva/nva.html#letterU_911)>, dostęp: 11.12.2023.
- ż Por. <<https://www.d-moegelin.de/nva/nva.html#letterU>>, dostęp: 06.11.2023.
- ż Por. <<https://de.wiktionary.org/wiki/Verzeichnis:Deutsch/Soldatensprache>>, dostęp: 06.11.2023.

W obrębie nazewnictwa uzbrojenia widoczna jest paralela funkcjonalna: niemiecka gwara żołnierska używa personifikacji na określenie ‘karabinu’ (*narzeczona żołnierza*), zaś w gwarze polskiej występuje metafora przedmiotowa (*wędką*) i germanizm (*flinta*). W gwarze z czasów LWP funkcjonują określenia statusu żołnierzy, takie jak: *fragles*, *filc* czy *dziadek*, natomiast w gwarze w NVA spotykamy *sprota*, *bulwonosa* i *półświeżaka*. Leksem *fragles*<sup>3</sup> występuje również w gwarze niemieckiej, lecz ma inny zasięg referencyjny (w niemieckiej gwarze odnosi się do początkujących podoficerów, zaś w polskiej – do rekrutów). Odmienne obiekty referencyjne dotyczą np. koszar – w siłach zbrojnych NRD są porównywane do *klasztoru męskiego* czy *twierdzy szczurów*, zaś w siłach zbrojnych PRL-u do *rykowiska* i *planety małp*; wszystkie mają negatywne konotacje. W gwarze LWP szczególnie wyraźne są ironia i metaforyka animalistyczna (np. *kot*, *buldog*, *śłoń*, *hipopotam*) oraz dysfemizmy nacechowane pogardą wobec instytucji (np. *rykowisko*, *chlewnia*, *syf*). Gwara NVA natomiast częściej odnosi się do instytucji cywilnych i eponimów (np. *Alfred-Brehm-Haus*, *Café Prora*), co wskazuje na inną osnowę kulturową krytyki – bardziej zdystansowaną i zakotwiczoną w odniesieniach pozamilitarnych. Ponadto niemiecka gwara żołnierska częściej realizuje swoje strategie poprzez kompozyty, które są typowe dla systemu języka niemieckiego (np. *Schmalspurleutnant*, *Tastenflicker*).

Różnice między repertuarem słownym obu gwar mają przede wszystkim charakter formalny (odmienny wybór metafor, metonimii i peryfraz), natomiast uniwersalia komunikacyjne – w szczególności humor i wulgaryzacja – realizują się w obu systemach wedle podobnych strategii (ironia, hiperbola, gra słowna, dysfemizm). Obie gwary realizują analogiczne funkcje w komunikacji wewnątrzgrupowej, tj. porządkują pozycję żołnierzy w nieformalnej hierarchii *fali* (pol.: *kot/filc/dziadek*; niem: *Frischling/Zwischenpisser/E-Glocke*), redukują napięcie emocjonalne przez humor i dysfemizmy (np. *pasza* na ‘jedzenie’) oraz umożliwiają ukrywanie treści przed przełożonymi (pol.: *goryl* – niem: *misiaczek* na ‘alkohol’).

## 6. Podsumowanie

Gwara żołnierska badanego okresu nie była jedynie zbiorem zabawnych czy wulgarnych określeń, lecz funkcjonalnym systemem komunikacyjnym, za pomocą którego żołnierze organizowali swoje życie w koszarach. Jej znaczenie sprowadza się do trzech głównych ról: regulacyjnej (sygna-

<sup>3</sup> Aluzja do popularnego serialu o małych stworzeniach, zwanych Fraglesami, <<https://pl.wikipedia.org/wiki/Fraglesy>>, dostęp 18.07.2025.

lizowanie i utrwalanie nieformalnej hierarchii falowej opartej na stażu służby), integracyjnej (cementowanie wspólnoty *fali* poprzez wspólny repertuar hasel, rytuałów i humoru) oraz tożsamościowej (odróżnianie „swoich” od „obcych”).

W obu badanych odmianach gwary o porządku i hierarchii decydował czas trwania służby. Rytm *fali* w LWP (Ludowe Wojsko Polskie) oraz cykl „E-”<sup>4</sup> w NVA (Nationale Volksarmee) wyznaczały swoisty „kalendarz” komunikacji, czyli kto, kiedy i w jakim zakresie mógł zabrać głos. W rezultacie gwara ta pełniła również funkcję indeksową. Analizowane jednostki leksykalne nie tylko nazywały przedmioty czy osoby, lecz działały jako „znaki pozycyjne”: sygnalizowały nieformalny status żołnierzy oraz wyznaczały przedziały czasowe służby. Poza leksyką, pozycję żołnierzy wyznaczały także znaki pozawerbalne: naramienniki, odznaki, detale umundurowania czy sposób noszenia munduru na poszczególnych etapach *fali*, np. mocno dopięty vs. poluzowany pasek itp.

Pomimo formalnych różnic między badanymi gwarami: innych źródeł metaforycznych, odmiennych odniesień kulturowych i różnej produktywności tworzenia złożeń – wyraźnie większej w niemieckim – obserwuje się wysoki poziom ekwiwalencji funkcjonalnej badanych jednostek i wyrażań. Przeprowadzona analiza porównawcza potwierdza, że *fala* w wojsku nie była zjawiskiem lokalnym – podobne ramy instytucjonalne zasadniczej służby wojskowej determinowały analogiczne rozwiązania komunikacyjne i językowe w obu armiach.

Rozszerzenie korpusu o archiwalia, rękopisy i dalsze relacje byłych żołnierzy zasadniczej służby wojskowej umożliwi pełniejszą analizę rozwoju gwary żołnierskiej w perspektywie synchronicznej oraz diachronicznej. Zaproponowane ujęcie tematyki uzupełnia stan badań nad polską gwara żołnierską i oferuje ramę porównawczą dla analizy mechanizmów językowych gwary żołnierskiej w kontekście zjawiska *fali* w perspektywie kontrastywnej.

### Wykaz źródeł

- Bartnicki M. (2018): *Ludowe Wojsko Patologii*. „Historia Do Rzeczy” nr 8, s. 6–10.  
 Ciesielski M. (2000): *540 DDC – Czyli, jakie jest wojsko?* Łódź.  
 Möller K.P. (2000): *Der wahre E. Ein Wörterbuch der DDR-Soldatensprache*. Berlin.  
 Neumann W. (2010): *Die Sprache der Soldaten der DDR: das Soldatenwörterbuch der NVA und der GT*. Leipzig.

<sup>4</sup> Cykl osiągnięcia statusu „Entlassungskandidat” (odpowiednik „dziadka” w LWP) – przypis własny.

- Pasławski W. (1999): *540 dni w armii* (e-book, bez numeracji stron), [http://www.e-ksiazka.it.pl/540\\_dni\\_w\\_armii.html](http://www.e-ksiazka.it.pl/540_dni_w_armii.html)
- Pawlak A. (2000): *Książeczka wojskowa*. Warszawa.
- Piasecki P. (2007): *Jak przeżyć „armię ...”*. Poradnik. Lublin.
- Piasecki P. (2014): *Generał. 3-książka satyryczno-wychowawcza*. Lublin.
- Ruszar J.M. (2017): *Czerwone pająki. Dziennik żołnierza LWP*. Warszawa.
- Stocki R. (1989): *Zaszczepny obowiązek, czyli 720 DDC. Vademecum psychologiczne wojska*. Wyd. drugie. Warszawa.
- Wasilewski P. (2008): *Słownik gwary żołnierskiej (część współczesna)*. [W:] *Zarys historii nieformalnej obyczajowości żołnierskiej*. Toruń, s. 77–183.
- Włoczyk P. (2018): *Zgnoić „kota”*. Wywiad z Jarosławem Kapą, poborowym sprzed niemal 40 lat. „Historia Do Rzeczy” nr 8, s. 12–15.
- Wollny J.R., Wollny M. (2021): *Fala. Rzecz o wymarłej kontrkulturze żołnierskiej z dorzecza Wisły*. Kraków.
- Zychowicz P. (2018): *Fala z Sowietów*. „Historia Do Rzeczy” nr 8, s. 3.
- Zyczkowski K. (1990): *Notatki szeregowca*. Kraków.

## Literatura

- Baranowska A. (2009): *Proces kształtowania się tożsamości w instytucji totalnej na przykładzie żołnierzy-mieszkańców obozu Babilon w Iraku*. „Socjologia” XLV, s. 22–30.
- Dębska A. (1997): *Fala w wojsku. Ukryta struktura życia koszarowego*. Warszawa.
- Faliszewska P. (2018): *Kodyfikacja języka wojskowego – wybrane postulaty językowe publikowane na łamach miesięcznika Bellona*. „Słowo. Studia językoznawcze” 9, s. 33–48.
- Figura H.Z. (2015): *Ludowe Wojsko Polskie czy Wojsko Polskie*. „Kwartalnik Bellona” 2, s. 215–219.
- Głowacki J. (1990): *O języku żołnierskim*. „Poradnik Językowy” 2, s. 119–122.
- Goffman E. (2006): *Charakterystyka instytucji totalnych*. [W:] *Współczesne teorie socjologiczne*. Red. A. Jasińska-Kania, L.M., Nijakowski, J. Szacki, M. Ziolkowski. Warszawa, s. 316–335.
- Grabias S. (2001): *Język w zachowaniach społecznych*. Lublin.
- Jankowska A. (2014): *Miejsce języka wojskowego wśród odmian współczesnej polszczyzny*. „Obronność. Zeszyty Naukowe” 2(10), s. 40–44.
- Jarosz B. (2016): *Typologie socjolektów w polskiej literaturze językoznawczej. Implikacje terminologiczne*. [W:] *Badania nad językiem i kulturą*. Red. S. Gaś, D. Kalecińska, S. Wawrzyniak. Poznań, s. 139–154.
- Jarosz B. (2018): *O (nie)tożsamości pojęć: język specjalistyczny, język specjalny, język fachowy, język profesjonalny, język zawodowy, profesjolekt, technolekt*. „Polonica” XXXVIII, s. 1–24.
- Jędrzejko M. (2002a): *Życie według fali. Istota i charakter żołnierskiej subkultury*. Warszawa.
- Jędrzejko M. (2002b): *Koty, wicki i rezerwa. Zwyczaje, obrzędy i język „fali”*. Warszawa.
- Kanarski L. (1994): *Podkultura żołnierska*. Warszawa.
- Kania S. (1969): *O polskiej gwarze żołnierskiej*. „Poradnik Językowy” nr 2, s. 126–140.
- Kania S. (1973): *U źródeł gwary żołnierzy Ludowego Wojska Polskiego*. „Poradnik Językowy” z. 9, s. 544–548.
- Kania S. (1978): *Polska gwara żołnierska lat 1914–1939*. Zielona Góra.
- Kania S. (1986): *Polska gwara konspiracyjno-partyzancka 1939–1945*. Warszawa–Poznań.
- Kania S. (1995): *Słownik argotyzmów*. Warszawa.
- Klapper M. (2014): *Leksyka żołnierzy Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Afganistanie jako najmłodsza warstwa polskiego profesjolektu żołnierskiego*. „Język Polski” XCIV, z. 2, s. 130–141.
- Kołodziejek E. (1997): *Językowo-kulturowy fenomen fali żołnierskiej*. [W:] *Z polszczyzny historycznej i współczesnej*. Red. T. Ampel. Rzeszów, s. 85–97.

- Kołodziejek E. (2006): *Człowiek i świat w języku subkultur*. Szczecin.
- Król-Kumor M. (2018): *Modele słowotwórcze w wybranych żargonach języka polskiego*. „Studia Ruscystyczne”. T. 26, s. 83–95.
- Kulacz S. (2023): *Gwara żołnierska w dokumentach osobistych polskich weteranów armii Cesarstwa Niemieckiego*. „Socjolingwistyka” 37(1), s. 43–56.
- Kulacz S. (2025): *Slawizmy w niemieckiej gwarze żołnierskiej na przestrzeni XX wieku*. „Prace Językoznawcze” XXVII/1, s. 163–178.
- Kupiszewski P. (1987): *Język żołnierski*. „Poradnik Językowy” 4, s. 273–281.
- Kurdyła T. (2023): *O podziałach odmian społecznych polszczyzny i nieostrości ich granic*. „Język Polski” CIII, z. 3, s. 16–28.
- Marciniak S. (1987): *Język wojskowy*. Warszawa.
- Mikołajczyk B. (2021): *Stopnie wojskowe to nie rzeczowniki, dlatego też nie mają rodzaju. Socjolingwistyczne aspekty dyskusji o feminizacji stopni wojskowych w Niemczech*. „Socjolingwistyka” 35, s. 391–406.
- Obara J. (2002): *Berufliche und territoriale Bedingungen der lexikalischen Besonderheiten im Soziolekt der Wehrdienstleistenden Soldaten*. „Acta Universitatis Wratislaviensis” 3(13), s. 15–46.
- Obara J. (2008): *Wpływ geograficznego usytuowania jednostek wojskowych, leksyki wojskowej i gwarowej na kształtowanie się socjolektalnego słownictwa żołnierzy na przykładzie Dolnego Śląska*. [W:] *Księga X-lecia Collegium Karkonoskiego*. Red. M. Ursel. Jelenia Góra, s. 161–171.
- Pacula J. (2019): *O rozwoju semantycznym socjolektalnej ‘amby’*. „Polonica” 39, s. 205–217.
- Pasek M. (1994): *Trepy, szweje, bażanty*. Warszawa.
- Piekot T. (2008): *Język w grupie społecznej. Wprowadzenie do badań socjolektów*. Wałbrzych.
- Skibiński F. (1970): *O polskim języku wojskowym*. „Wojskowy Przegląd Historyczny” 3, s. 340–361.
- Slater A. (2015): *Militärsprache. Die Sprachpraxis der Bundeswehr und ihre geschichtliche Entwicklung*. Freiburg i.Br. –Berlin–Wien.
- Smolińska M. (2021): *Wpływ hierarchicznej struktury instytucjonalnej na zachowania językowe grupy na przykładzie wojska i socjolektu żołnierskiego w czasach Ludowego Wojska Polskiego*. „Studia Filologiczne Uniwersytetu Jana Kochanowskiego” 34, s. 637–653.
- Wilkoń A. (2000): *Typologia odmian językowych współczesnej polszczyzny*. Wyd. drugie. Katowice.
- Wojtasik L. (1969): *Źródła języka żołnierskiego*. „Zeszyty Naukowe WAP” 1, s. 90–105.

### Źródła internetowe

- <<https://www.rp.pl/kraj/art14516711-nieformalny-jezyk-polskiej-armii>>, dostęp: 12.10.2023.
- <<https://www.mdr.de/geschichte/ddr/politik-gesellschaft/nva/soldaten-sprache-jargon-100.html>>, dostęp: 12.08.2023.
- <<https://web.archive.org/web/20121014022743/http://wojsko.to2.pl/?c=slovníček>>, dostęp: 08.07.2023.
- <<https://www.d-moegelin.de/nva/nva.html#letterU>>, dostęp: 08.07.2023.
- <<https://forum.historia.org.pl/topic/5895-fala-w-si%C5%82ach-zbrojnych-prl/>>, dostęp: 19.10.2023.
- <[https://pl.wiktionary.org/wiki/Indeks:Polski\\_-\\_%C5%BBargon\\_wojskowy](https://pl.wiktionary.org/wiki/Indeks:Polski_-_%C5%BBargon_wojskowy)>, dostęp: 08.09.2023.
- <<https://de.wiktionary.org/wiki/Verzeichnis:Deutsch/Soldatensprache>>, dostęp: 06.11.2023.
- <<https://sjp.pwn.pl/slovníki/perlon.html>>, dostęp: 06.11.2023.
- <<https://www.koronamk.pl/wojsko-w-prl-služba-wojskowa-jako-obowiązek>>, dostęp: 10.07.2025.
- <<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19670440220>>, dostęp: 10.07.2025